

JEZIK V KMETSKI POVESTI

Dr. Anton Breznik

V novejšem času se je poživila povest, ki opisuje kmetško življenje in povečuje lepoto kmetške pokrajine. Pri Nemcih se je pojavila po l. 1900 tako zvana Heimatkunst, ki je dobila ime po listu Heimat, ki je to strujo začel. Slovenski bi se ji morda reklo krajinska (ne d o m a č i j - s k a) povest. Nova struja se odvraca od naturalizma, dekadence in simbolizma ter se nagiba k starejšim realistom (Keller, Raabe, Hebbel). Bori se proti nadvladi Berlina, proti centralizaciji modernega kulturnega življenja, ki uničuje stare posebnosti nemških pokrajin in poudarja nasproti temu vrednote posameznih nemških rodov, v katerih se kaže moč in značaj nemškega naroda (Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte I, 1925/1926, str. 477; prim. tudi članek Dorfgeschichte, str. 200 sl.). Podobne struje nastopajo tudi drugod. Svetovno znano delo te vrste so Reymontovi »Kmetje«, v katerih slika pisatelj v nasprotju s tradicionalnimi plemiškimi in meščanskimi povestmi poljskega kmeta.

S koro istočasno se je začela pri nas nova, izvirna, umetniško na višku stoječa kmetška povest, ki išče pristno domačo obliko in nam skuša podati kmeta in našo zemljo z domačim občutjem. Te vrste povest je začel Finžgar z »Deklo Ančko« in ostal je še do danes nje največji mojster (Boji, Razvalina življenja, Strici). Nekaj dobrih krajinskih povesti so napisali tudi Pregelj, Juš Kozak, Jaklič, Jalen, Matija Malešič, Velikonja, Zorec i. dr.

Nova struja je prinesla tudi v pripovedni jezik novo življenje. Pravilno je spoznala, da je treba slikati kmeta z njegovim in ne več s tradicionalnim pripovednim jezikom. Spoznala je, da dosedanji, na romantiki osnovani, resničnemu ljudskemu govoru odtujeni pripovedni jezik ni prikladen za novo povest. Nova snov zahteva realnejši jezik. Velika Finžgarjeva zasluga je, da je uvedel v povest pristni kmetški jezik s kmetškim besednim zakladom, s sočnato metaforo in metonimijo, z domačo stavčno obliko, t. j. realen jezik, kakršen je značilen za kmetške ljudi, ki jih opisuje. To je tudi za splošni pismeni jezik velikega pomena, ker je kmetški jezik še vedno najmočnejši vir pismenega jezika. Posebna novost te struje je, da obsega njen besedni zaklad nekatere ljudske tujke, ki se jih je pripovedni jezik zadnjih 70 let ogibal, a so z realnim jezikom v nujni zvezi.

P r iznati moramo, da je nova struja globoko prodrla v skrivnosti kmetškega jezika in ustvarila

slog, ki se prijetno loči od pripovednega jezika prejšnjih povesti. Odkriva nam nove zaklade jezika. Vendar pa jo včasih tradicionalni jezik še ovira, da ne more vselej zadeti kmetškega občutja. Pisatelji se niso oprostili še vseh posebnosti, ki jih je imel tradicionalni pripovedni jezik. Pišejo še stvari, ki jih ljudski govor ne pozna, to je razne slovanske izposojenke, romanske in nemške (večinoma stilistične) posebnosti, ki žive samo v knjigi ter med izobraženci in torej v kmetško povest z realističnim jezikom ne sodijo. Jezik, ki ga pisatelj piše, mora nekje resnično živeti, ali v pismeni tradiciji ali v ljudskih ustih ali v pretekli dobi.

S icer pisatelj ni prisiljen, da bi moral pisati v kmetški povesti kmetški jezik. Lahko piše svoj, osebne doživlja in spoznave izražajoči jezik (n. pr. Pregelj v svojih krajinskih povestih) ali tradicionalni pismeni jezik (n. pr. Kersnik, Kmetške slike, Povesti za ljudstvo; Tavčar, Cvetje v jeseni itd.). Le realist, ki se odloči za popolno skladnost oblike in snovi, bo pisal jezik, kakršen je značilen za ljudi njegove povesti. Pa še tu ima pisatelj veliko prostosti. V povesti ločimo dvojno pripovedovanje: pisateljovo in onih oseb, ki v povesti nastopajo. Svoje pripovedovanje podaja lahko v svojem jeziku; v realističnem jeziku podaja le to, kar njegove osebe govore, mislijo, gledajo in si osebno predstavljajo. Pisatelja veže samo doslednost, da ostane do konca zvest obliki, ki si jo je izvolil. Če piše realistično celo povest, mora tej obliki podrediti ves jezik. Reymont je napisal »Kmete« celotno v jeziku (besednem zakladu) mazowieckega narečja okolice Łowicza (zahodno od Varšave) in Glonar jih je ravno tako v celoti postavil v jezik vzhodnoštajerskega narečja. Celo povest pišejo enotno tudi Finžgar, Juš Kozak, Jalen i. dr.

N ajveč težav prizadeva pisateljem nepoznanje slovenskega pismenega jezika. Ne morejo še opustiti vsega, kar v njem ni prikladno za kmetško povest. Pisatelji se premalo zavedajo, da ima slovenski pismeni jezik svojo posebno zgodovino in da se v marsičem loči od živega (kmetškega) jezika. Naš pismeni jezik ni zrastel samo iz jezika slovenskega ljudstva, ampak je privzel v dolgi dobi svojega oblikovanja, t. j. od konca 18. stoletja dalje, tudi precej slovanskih izposojenk, umetnih novih tvorb in tudi nekaj romanskih in nemških posebnosti. Vsak pismeni jezik je plod ne le domačih, ampak tudi tujih kulturnih razmer, iz katerih izhaja, in je zato vse bolj podvržen hitrim spremembam mode in vplivom tujih literatur kakor ljudski jezik. Tako sme pisatelj tuje

stvari rabiti v kmetški povesti le tedaj, če so prodrle med narod in so njegova last. Čisto drugače je z jezikom v povestih, vzetih iz izobraženih krogov. Izobraženci žive iz knjige in časnikov, kmet pa ima svoje vire jezika; on živi iz govornice svojih dedov in le redko sprejme besedo, ki jo bere v knjigi ali sliši od izobražencev. Mnogokrat pa takih besed ne razume in jih napačno rabi. Navadno jih ne rabi, četudi so mu znane, ker ne gredo v njegov čuvstveni krog; če jih rabi, jih rabi navadno le ironično. Tako je Glonar na par mestih latinske tujke izvirnika, ki so našemu kmetu neznane, prevedel s slovanskimi izposojenkami, ker le-te kmet čuti kot »gosposke«. Jesen, 17: Šel je naravnost h kravi in jo temeljito ogledal (izvirnik: dokumentnie). Stran 62: ... vrsta žensk, zavutih v nežno meglo dimov (izv.: delikatna). — Kako počasi gre kmet za pismenim jezikom, se najbolje vidi iz tega, da po večini niti takih slovanskih izposojenk ni sprejel, ki so v pismenem jeziku že nad 100 let v rabi.

Najbolj ločijo pismeni jezik od ljudskega številne slovanske izposojenke. Pismeni jezik je privzel od drugih Slovanov, ne le veliko besed, rečenic in sintaktičnih posebnosti, ampak večkrat celo pravopis, s čimer je celo domača beseda v zapisu dobila tuje lice. Najbolj usodno za pismeni jezik pa je, da so naši slovničarji, leksikografi in pisatelji vzeli tudi veliko nepotrebnih besed, t. j. takih, za katere imamo sami svoje domače izraze. Na ta način so se začele v knjigi rabiti izposojenke, domače besede pa so se jele izgubljati. Ohranile pa so se v ljudskem jeziku.

Tu hočem podati v zgodovinskem redu najbolj navadne izposojenke.

Že Pohlin (1781) je uvedel iz hrvaščine: baržun, boja (kar je turško), bolešt (v pomenu: bolezen, bolečina), budalost (s čimer se je izpodrinila domača beseda: búdalo, izvedeno od búdati, búdalost; hrvatski izraz pa je iz turščine), ganotje (Pleteršnik in Cigale nista sprejela v slovar, ker imamo za to slovenski izraz: ginjenost), orjak, sluga (= hlapec), tajen (s čimer se izpodriva domače skrivén, skrivnostén). Iz češčine je sprejel: geslo, odpor, važen.

Gutsmann (1789) je uvedel iz hrvaščine: samostan, sidro, čarovnik, čarovnija (za kar nimamo domačih izrazov); domač izraz (vešča) imamo le za čarovnico; osvetnik (domač izraz je: maščevanje, maščevati se itd.). Iz češčine (slovaščine) je vzel: uradnik, okrutnik (= trinog).

Vodnik je z lastnimi tvorbami obogatil naš jezik in ni do l. 1811. rabil nobene slovanske izposojenke. Po tem letu pa je rabil precej ruskih, nekaj hrvatskih in par čeških izrazov. Sprejele so se (iz češčine): vojak (s čimer se je izgubil stari domači izraz vojščak), svoboden (s čimer se je izgubila stara domača oblika sloboden, ki še živi v vzhodnoštajerskih narečjih), pivo (radi česar se je izgubila domača beseda ol); iz ruščine je vzel: strast.

Ravnikar (1815—1817) je vzel iz ruščine: nrav, nraven, občestvo, velblod.

Danjko (1824) je vpeljal iz češčine: starosta, nabožen, svoboda, lahkomišeln (domača oblika je lahkomišljen); iz hrvaščine je prvi vzel: broj.

Metelko (1825) je sprejel iz stare cerkvene slovanščine: stolp (v pomenu Turm, toda v pomenu Pfahl, Säule je beseda domača), vesmirni svet (Cigale je dodal še iz češčine: vesmir), toda Pleteršnik besede ni sprejel, ker imamo lepo domačo: vesoljen, vesoljstvo. Iz hrvaščine je sprejel: jaditi se (jeziti se, togotiti se, koroško je: gnevati se).

Jakob Zupan (1830—1832) je prvi rabil ruske besede: borec, ljubimec (s čimer se izpodriva domač izraz: ljubi, ljubej itd.), priroda (kar izpodriva domačo naravo), soprog, soproga; iz hrvaščine: razlika (s čimer se izpodriva domače: razloček, razločevati).

Jarnik (1832) je uvedel prvi iz ruščine: nežen (kmet ima za to svojo metaforo: mehak, mlad, rahel), nega; prapor (domače zastava), podroben (domače: nadroben), pester (pisan), zavesa (domače: zastor). Iz stare cerkvene slovanščine je prvi rabil: čuvstvo, predlagati, predpostaviti, vonj, vestnik, životvoriti.

Murko (1835) je vpeljal iz češčine: čepica, nedostatek, zvok, zvoditi (Janežič: zvodnik), žezlo. Iz ruščine: bager (škrlat), blagoroden, bolnica (bolnišnica), dejstvovati (delovati), kovarstvo, očividén (očiten, po starem: očivesten), sposoben (zmožen), svojstvo (lastnost), točka (pomeni pika), znak (znamenje). Iz srbsčine (Vuk): mrtvilo, zločinski, zločinec (hudo-delec), krasen.

Janežič je izdal nemško-slovenski slovar (1850) in slov.-nem. del (1851) v času ilirskega gibanja, zato je sprejel množice srbskohrvatskih, mnogo pa tudi čeških, staroslovenskih in ruskih besed. Ko je l. 1867. priredil drugo izdajo nem.-slov. dela, je skoro vse nepotrebne izposojenke opustil. Iz srbohrvaščine je uvedel sledeče besede: čaroben, čitati (naše brati ni germanizem), diven (slov. čudovit), diviti se (slov. čuditi se), dragocen, dobaviti, jamčiti (slov.: porok biti, poroštvovati).

javen (očiten), koprena (s čimer se je izpodrinila domača tenčica), krinka, krvolok, krut (kar izpodriva domačo besedo: grozen, grozovit), livada (grškega izvora, domače je travnik, loka), lutka, motriti (nepotrebno nam. opazovati, gledati), ogorčiti (razkačiti, razhuditi), plamteti (domača oblika: plameneti), razkošen, sličen (slov. podoben, srbohrvaščina nima besede podoba, podoben) slavolok, smatrati (imeti za kaj), stas (postava), svrha (konec, namen), služkinja (na kmetih je še ostala dekla, starejše: krščenica), več (vajen, spreten).

Iz ruščine: borba (s čimer se izgublja domač: boj), činovnik, dejstvo (dejanje), izraz, izvestje, izvesten, izvestiti, nagrada, nadzornik, odlika, odlikovati se, odobriti (kmet pravi: tega ne potrdim), obrazec, ogromen (mnogokrat je dosti: velikanski), povod, proizvod, strog (kmet pravi: trd), starodaven, točen (slov.: natančen), točnost, udoben, uspeh, vzor.

Iz češčine: beda, kolek, napev, obširen, prispevek, prispevati, svež, stroj; iz poljščine: vpliv. Iz stare slovenščine: proslaviti, prosvetiti itd.

Precej besed je prišlo v rabo tudi s Cigaretovim slovarjem (1860); iz ruščine: podel, sorazmerje, sorazmeren; upravljati (s čimer se je izgubilo domače: opravljati), tolpa (drhal) itd., iz stare slovenščine: žrtev, žrtvovati, žrtvenik itd. Nekaj besed se je sprejelo še pozneje.

Slovanske izposojenke niso ostale samo v slovnica in slovarjih, ampak so prešle kmalu tudi v pripovedni jezik. Že prvi naši pripovedniki: Val. Mandelc (Jela, 1858), Mencinger (Jerica, 1859; Vetrogončič, 1860) itd. rabijo dosti nepotrebnih izposojenk, Levstik (v poznejši dobi) in Jurčič po l. 1870 pa sta jih uvajala v še večji meri. In to je vplivalo na vso našo poznejšo pripovedno prozo in poezijo (Tavčar, Kersnik, Trdina, Detela; Gregorčič in Aškerc). Za čistočo slovenskega besednega zaklada so se potegovali le redki (Erjavec, Stritar). Realnejši jezik je začela pisati šele moderna: Cankar, Finžgar, Kraigher.

Podobno usodo kakor naš jezik imajo tudi drugi manjši slovanski narodi. Bolgarščina je prenapolnjena z ruščino, v srbohrvatskem pismenem jeziku je preveč čeških, staroslovenskih, zlasti pa ruskih besed.

Vkmetski povesti z realističnim jezikom bi se smele rabiti samo take izposojenke, ki jih je ljudstvo zares sprejelo. Seve ne gre tu za znanstveno natančnost, ker povest ni golo narodopisje; za dostuje neko idealno merilo.

Radi tako močnih slovanskih vplivov v pismenem jeziku je potem razumljivo, zakaj tudi najboljšim stilistom uide v kmetski povesti še kak neprikladen izraz. Tako rabi Finžgar v »Dekli Ančki«, ki jo je skušal napisati vso v kmetskem jeziku, še take-le izraze: »Vidiš, Janez je priden, je pošten, štedljiv (kmet ne rabi srbohrv. izraza, ampak pravi: varčen) in lepe denarje ima,« govori Mocarica (Zbr. sp. IV. 59). Hlapec Janez pravi: »Mokar to dobro ve. Ne bo prodal poceni, vitorogec« (49; pridevnik vitorog je srbohrv. beseda, samostalnika vitorogec pa niti srbohrvaščina nima). Kakor motoroge pri mlinskem kolesu so se vrtele zabrisane slike pred njo (Ančko): Janez ženin — z blestečimi rokavi in z rdečo žido za klobukom, kajžica na hribcu, v njej bela kamrica itd. (81). V to pristno domačnost ne sodi ruski izraz blesteti, slov. je: bleščati, bleščec. — Grče s Podloga govore tak jezik, da je Finžgarja samega potegnil za seboj in je spisal celo povest »Strici« v jeziku, ki je vzet iz njihovih ust. Motijo pa stvari kakor: Maruša je užaljena zadrlesknila duri. Prvikrat so skrili pred njo družinsko tajnost (88; naš kmet pozna samo skrivnost). Nato je pomočil ogromen palec v kropivček, pokropil otroka in ga nežno poljubil (90; nam. ruskih izrazov bi kmet rabil domače metafore). Mihorju se je natanko poznalo, da je v smeju skrita poroga (104; ta srbskohrv. beseda ni znana kmetu). Na Podlog je leglo nekaj svečanega (106; srbohrv.; naš kmet govori: slovesen). O Mihorju, ki kolovrati med svati, bi se ne smelo reči, da je bil »kos svoji važni odliki (106; oboje rusko). V svatovščini, kjer se pije vino, ki ga po stari šegi mora dati ženin »na rožance«, se ne krešejo dovtipi (110; češka beseda). — S sočno kmetsko besedo opisuje svoje Dolenjce okoli Zaplaza Juš Kozak v Lectovem gradu. Lepo domače pripovedovanje pa kaže večkrat tuji izrazi. Preprosti Matevž, ki pripoveduje, da je »stari mežnar zvonil za ohcet in za smrt« (58), vzame na sveti večer pratiko v roke in ga obide čudno ganotje. Nato se vmisli v lepoto svetega večera in občuti, kako v kuhinji blagodejno diši peka, kako prihajajo svečani prazniki (40). Ljudje obhajajo Rojstvo Jezusovo, ki ni poznal razlike (kmet govori še slov.: razloček) med bogataši in berači. Nato stopi pred bajto in strmi na vas, kjer se jasno sveti mogočen stolp farne cerkve (41; staroslov. stolp je šele Metelko vpeljal, stoletja star domač izraz je: zvonik). Potem se spusti v dolino in prisluhne v tajinstveni (ta ruski izraz je tako nov, da

ga še Pleteršnik ni sprejel v slovar) mir. Nato gre k polnočnici in napeto motri (srbohrv.) klečeče ljudi (42). Če so ljudje in kraji ter vsi dogodki tako realno slikani, mora biti tudi jezik realen. Dalje: kmetski fantje se ne sestajajo (105; srbohrv.), ampak shajajo (in razhajajo). Tem pristnim Dolenjcem so čisto neznani italijanizmi kakor: »Bogate kmete se brije, gospod župnik, takihle beračev ni kaj briti,« pravi Matevž (48). Rdečo streho se je videlo že od daleč (5). Mlajši svet je delal hrušč, da se je komaj razločilo besedo (45).

Glonar je »Kmete« prevedel v realističnem vzhodnoštajerskem jeziku. V povesti rabi številne krajinske izraze: gruška (Jesen, 10), melja (82), podstenje (73), zámet, krmljenka (82), vračiti (154), priklet (185), Nič se ne skrbite (157) itd. Da bi domače občutje še bolj zadel, je prekoračil celo dovoljene meje in piše nekaj glasovnih in oblikovnih stvari v narečju, n. pr. rokovat (63; v knjigi je v rabi etimologična oblika: rokovet), tolige (124), skozi njih (= nje, tožilnik množine; 99); piše relativne zaimke brez »r«, n. pr. ni bilo nikomu žal (96, 103, 147 itd.). Kakšno (= kakršno) deblo, takšen kij, kakšna (= kakršna) mati, takšna hči (220) itd. Vse polno ima tudi ljudskih tujk. Zato občutimo kot neskladnost, če je v tej domačnosti toliko tujih stvari, ki jih vzhodnoštajerski kmet ne pozna. Njegovi kmetje jadikujejo (17, 19, 96 itd.; srbohrv. izraz je sprejel šele Janežič 1850, toda l. 1867 ga je zopet opustil), pojejo neumorno (86; sprejel Janežič l. 1851.), ne štedijo besed (184), govore o čepicah (14, 76), strogo pripominjajo (90, 124, 145), nežno vprašujejo (85, 120) itd. In to vse v govoru! Še bolj neskladno je, če se take izposojenke rabijo v zvezi s prostimi izrazi, n. pr. Peš so šli fantje in dekleta in služinčad (93). Marsikdo je moral izplačati služinčad, če je bil tudi polgruntar (89; srbohrv. služinčadi še Pleteršnik nima). Antek se je razjari (vzel iz ruščine šele Janežič 1851), samo da ne bi naredil spektaklja (195). Očividno gre z lojtrami po steljo v gozd (239). Berač Rok pripoveduje zgodbo o psu in hudobcu v taki-le mešanici: Bilo je v onih davnih časih, ko je še Gospod Jezus sam regiral (ta nizki izraz tu ni potreben, ker je v izvirniku, Chłopi, 6. izdaja, Gebethner i Wolff, Varšava, knjižni izraz: rządy sprawował, 174) ljudi. Gospod Jezus je naredil križ in hudobci so z vso svojo zlahto izginili... pes pa se razjari in Gospod Jezus mu strogo ukaže itd. (143).

Večkrat motijo stvari, ki jih je prevzel iz izvirnika. Vitek pripoveduje: Okna so bila do samih tal, kakor da so cele stene iz šip (168; po izvirniku, 208: do samej ziemi, slov.: prav do tal). Metali so kamenje v ogromno gruško (10, izvirnik, 11: ogromną grusze) itd. Izvirnik je tudi vzrok, da ima številne francoske konstrukcije: Sledil je z očmi korak za korakom (6). Hodila je bok ob boku (245). Vili so se par za parom (212). Gozd je bil velik — stal je sklenjen, deblo ob deblu (44). Če je splošno tako svobodno slovenil, naj bi bil podomačil tudi take stvari, ki ne spadajo v kmetski jezik.

Pomembno je v kmetski povesti tudi vprašanje o rabi ljudskih tujk. Odkar je premagana romantična struja, je samo po sebi jasno, da ne moremo vzdržati one jezikovne čistoče, ki sta jo uvedla Levstik in Stritar. Že Cankar je vpeljal ljudske tujke v realistično dikcijo. Vprašanje je le, do kake mere naj se rabijo. Finžgar, Pregelj, Kozak pišejo tujke le v mali meri, to je tedaj, kadar nimamo zanje slovenskih izrazov in pa kadar so v kakem posebnem slučaju značilne. Ta omejitev je potrebna, ker se mora pismeni jezik ustavljati navalu tujk, ki je od dne do dne hujši. Tako je pri nas in pri vseh manjših narodih. Še veliki narodi so v današnjih razmerah v nevarnosti pred tujo poplavo (Slovani pred nemško in romansko, Nemci pred romansko).

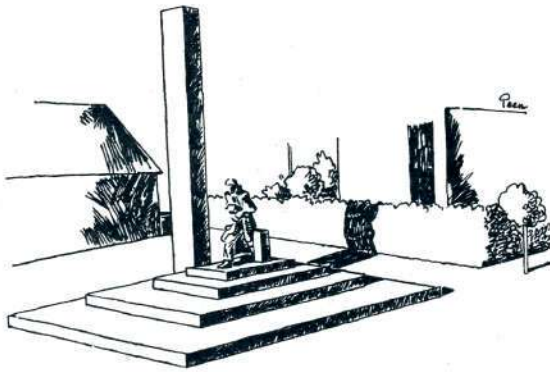
Mnogo preveč tujk rabita n. pr. Jaklič (V graščinskem jarmu, Peklena svoboda, Nevesta s Korinja itd.) in Glonar. Ker ima poljski izvirik precej ljudskih tujk, ki jih pismeni jezik in izobraženci ne rabijo, sme na takih mestih tudi prevajavec rabiti primerne tujke. Tako stalno piše grunt (15 in pogosto) kakor izvirik. Škornji so bili na biks (100; v izvirniku, 122; pod glanc), v gruntnih bukvah (21; izvirik: w tabeli), je praktičen (29; izvirik: praktyk jest), pri božji martri (52; izvirik, 64: wedle figury), je v kompanijo povabil (112; izvirik, 158: przyzwał do kompanji), kakšne peršone so prišle k vam (155; izvirik, 192: jakie figury) itd.

Toda v največ slučajih jih je rabil brez potrebe, ker ima izvirik lepe domače izraze ali pa ima poljščina tudi v pismenem jeziku tujke, a ima zanje slovenščina svoje izraze. Brez potrebe rabi neokusne izraze kakor: štamperl (138; poljski kieliszek ni vulgaren izraz in na str. 155 je isto poljsko besedo sam prevedel s kozarček), kunšten je falot (73; izvirik, 90: mechanik; toda na str. 24 je za isti poljski izraz rabil: Ti si cel umetnik), ima špeha (102;

izvirnik, 125: w sloninie; drugod je za isto poljsko besedo rabil slovenski izraz: košček slanine, 171), sami se regirajo (85; v izvorniku stoji navadni pisмени in lepi izraz: sami się rządzą, 102), drugi zopet gleštal oslepelo mrho (89; izvornik, 109: przysposobial), goflja (30; izvornik ima lep poljski izraz: pyskacz), štrinja preje (21; izvornik: motek, toda na str. 171 je za isti poljski izraz rabil domačo

kodeljo preje), nekaj špekuliraš (65; izvornik, 77: ślepiasz). No ... tiste kovačeve cajtenge! (72; izvornik, 88: gazeta, toda na str. 134 v enakem položaju, tudi z zaničljivim poudarkom v govoru, prevaja: tudi kovač pripoveduje samo to, kar je bral v časnikih), ju je bil sam posluh in rešpekt (158; izvornik, 195: posłuch i uważanie). Nizki so izrazi: štibelje (138), štorija (147), Larifari (146) itd.

Niko Pirnat, skica Cankarjevega spomenika

PROBLEMI CANKARJEVEGA SPOMENIKA

Stanko Vurnik

Enajst let po smrti je Ivan Cankar evropsko priznan pisatelj in dolina šentflorjanska se je zgenila, da mu postavi spomenik, in sicer so bili prvi Vrhničani, ki so sklenili počastiti na ta način svojega velikega rojaka. Zbrali so denar, razpisali konkurencu za kip, napravili razstavo osnutkov, povabili iz Ljubljane jury, spomenika pa še vedno ni, pač pa so radi njega v dnevnem časopisju polemike.

Pri nas Slovencih, ki imamo malo denarja za umetnost, je postavljanje spomenika velik dogodek in je prav, da se za nastajajoč spomenik zanima vsa izobražena javnost, ki ta dogodek zasebno in javno živahno obravnava. Še posebej pa ko gre za spomenik enemu največjih Slovencev in pieteta do velikega Cankarjevega duha zahteva, da bodi njegov spomenik umetnostno vreden njega in našega kulturnega nivoja. Zato naj tudi Dom in svet poseže v ta vprašanja, ki so danes na ustih vsemu našemu umetništvu, skušajoč jim najti neke rešitve; naj se zadeva pretrese tudi na tem mestu, zlasti še, ker dogodki okrog priprav za Cankarjev spomenik vsiljujejo motrilcu našega umetni-

škega in duhovnega življenja zelo zanimive probleme.

Razmisli malo, bravec, o vlogi spomenikov v razvoju umetnosti in se nato vprašajva, kakšen spomenik naj bi odgovarjal duhu in stremljenjem našega časa! Poglejva nekaj zgledov iz zgodovine. Pravijo, da je zgodovina učiteljica, morda naju uvede v neki sistem mišljenja o spomenikih.

Zgodnja, idealistično misleča antika, treba reči, ni poznala individualistične težnje po ovekovečenju smrtnikov s pomočjo spomenikov. Šele v njeni klasični, bolj k realizmu nagnjeni dobi, so začeli nastajati spomeniki ljudem, ki so se proslavili s takimi ali takimi socialnimi zaslugami. Toda klasična antika ni postavila zaslužnega človeka pred gledalca kot portret, niti ga ni vzdignila na piedestal, ki molí iznad glav ljudske množice, nego ga je predstavila kot lepoten, polidealnen tip, simbol nekakih kreposti, katere je smatrala za potrebno staviti potomcem za zgled in bodrilo. Šele pozni, k naturalizmu nagnjeni helenizem in rimska cesarska doba sta dvignila na piedestal človeško individualno osebnost z vsemi njenimi naravnimi potezami v portretnski posneti zunanosti in izpostavila tako zgolj telo človekovo kultu množice.

Starokrščanska doba ne pozna tolikega kulta človeške osebnosti, ki je v primeri z božjo idejnostjo ničeva in torej z malenkostno izjemo ne pozna spomenikov v našem zmislu in tudi poznejši srednji vek pozna samo več ali manj idealne, tipične portrete na nagrobnikih. Šele pozni srednji vek in še bolj renesansa dobita zopet neke močne individualistične težnje in tedaj oživi ideja postavljanja spomenikov znova. Če gledaš Donatellovega Gattamelato ali Verrocchijevega Colleoniya, čutiš, da tudi ta čas izpostavlja kultu množice naravno zunanost zaslužnega moža, kakor bi jo mogel um otipati v njeni zakoniti materialni statiki in tektoniki, vendar moža na piedestalu, ki ga stavi ljudstvu nad glave. Visoka renesansa zopet pomeni idealistično reakcijo,